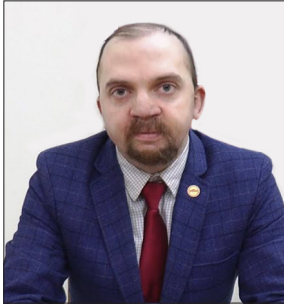

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2021-27-2-16>
 УДК 1 (091)

Віталій Туренко

Панос Еліопулос

**Кристофер
Василопулос**

Античний жанр трагедії як суспільна «школа»

**Рецензія на книгу Паноса Еліопулоса і Кристофера Василопулоса
«Інтерпретування «Медей» Еврипіда
з аристотелівської та ніцшеанської перспектив»**

Рецензія на нову монографію сучасних грецьких філософів Паноса Еліопулоса та Кристофера Василопулоса (Eliopoulos, P., & Vasilopoulos C. (2021) Interpreting Euripides's Medea from Aristotelian and Nietzschean Perspectives. Lewiston, New York: Edwin Mellen Press. 530 p.). Зазначено актуальність цього наукового дослідження та виокремлено ключові концепти та ідеї, на яких сфокусовано увагу науковців у рецензованій книзі.

Ключові слова: Панос Еліопулос, Кристофер Василопулос, «Інтерпретування «Медей» Еврипіда з аристотелівської та ніцшеанської перспектив», антична трагедія, антична філософія освіти.

Актуальність рецензованої книги відомих грецьких науковців Паноса Еліопулоса та Кристофера Василопулоса можна побачити в низці наступних факторів та подій.

По-перше, слід зауважити про те, що у 2016 р. було видано дев'ятитомник «Рання грецька філософія» за редакцією Г. Моуста та А. Лакса, в якому окрема глава присвячена саме давньогрецькій драматургії. Авторі-упорядники цього видання обґрунтовують і розкривають цей момент наступним чином: «Одним з яскравих показників впливу ранньої грецької філософії на сучасну культуру є частота, з якою на сцені були представлені як особи філософів, так і конкретні філософські

доктрини. Тому, в одній з частин зібрання значну кількість складають уривки грецьких комічних і трагічних поетів і таким чином документується історія рецепції думки ранніх грецьких філософів... У третьому розділі зібрано посилання на філософські теми з аттичної трагедії V століття. Більшість із них стосується загальних тем, що більшою чи меншою мірою схожі з концепціями, які можна віднести до одного чи кількох ранніх грецьких філософів; зокрема Еврипід, який також любить уважно відображати поняття, навіть мову окремих філософів, таких як Ксенофан, можливо, Геракліт, Діоген з Аполлонії, Сократ і, насамперед, Анаксагор» [Mauduit, et al. 2016: 256].

Відповідно, важливим стають наукові дослідження, які присвячені філософському осмисленню грецької трагедії як такої та філософській проблематиці в ній. Як зауважують П. Еліопулос і К. Василопулос «Під моральною та політичною думкою про трагедію ми розуміємо структуру концепцій, способів дослідження та вираження, а також цінностей, що лежать в основі аттичної драми. Це не геометрична чи готична будівля, і не платонівський діалог, або аристотелівський трактат, але ця структура включає гнучкий набір оцінок, схильностей, припущень, побоювань, аргументів і конфронтацій, які пронизують п'єси. Так само, як немає трагедії, а є лише трагедії, немає набору очікувань, цінностей, побоювань тощо, до яких потрібно ставитися, проте вони й створюють атмосферу кожної аттичної трагедії.

У той час як кожну п'єсу треба розуміти у її власних термінах, щоб зрозуміти, як вона вибудовується за цими лініями, «філософія» трагедії намагається систематизувати ці ідеї, що лежать в основі. Немов відповідаючи на такі питання, як:

- (1) Які політичні чи моральні вчення аттичної драми?
- (2) Як має виглядати філософський погляд на трагедію?
- (3) Які необхідні філософські складові аттичної трагедії?
- (4) Які структурні та концептуальні відносини між трагедією як драмою (або літературою) та трагедією як системою чи способом мислення, чи філософським поясненням чи доказом?» [Eliopoulos, & Vasilopoulos 2021: 5-6]

По-друге, рецензована монографія є, очевидно, однією з тих розвідок, що мають стосунок до такого сучасного наукового напрямку як *classical reception studies* – дослідження рецепцій античності. *Classical reception studies* «може проявляти себе як один з аспектів реконцептуалізації антикознавства, зокрема античної філософії. Насамперед йдеться про дослідження особливостей рецепції античної філософської традиції від середньовіччя і до сьогодення – «античність після античності». Також *classical reception studies* може бути специфічним методом досліджень «античності в античності» – особливостей тлумачення та інтерпретацій

античних філософських текстів/фрагментів за доби античності (приклад – згадане вище видання ранньої грецької філософії LM). Також за допомоги classical reception studies античні тексти набувають практичного значення, стаючи основою розв'язання сучасних глобальних або локальних проблем і питань людства (політичних, соціальних, культурних тощо)» [Туренко 2020: 42-43].

Тому, базуючись на цих двох факторах, на нашу думку, логічно постає і структура дослідження «Медеї» Еврипіда двома грецькими науковцями:

«Глава I присвячена загальному опису «Медеї»,

У розділі II стверджується, що атична трагедія та афінська демократія майже збігаються і що трагедія – це громадська школа Афін.

У розділі III обговорюються «грека» Ніцше, наголошується на його несправедливому нападі на Еврипіда. Навпаки, вкрай антиполітичні погляди Ніцше показують, наскільки наповнена політикою «Медея» Еврипіда.

Глава IV переходить до іншого аспекту грецьких почуттів та переживань. Портрет Медеї як чудовиська (або, скоріше, дикої люті) представлений не тому, що Медея жаклива, а тому, що її здібності, тобто те, що здається жакливістю для грецьких чоловіків (помилково з точки зору Еврипіда), і тому, що це дозволяє нам вказати як Еврипід використовує міфо-поетику, щоб створити велику п'єсу і представити свою глибоку думку.

Глава V повертається до тогочасного давньоафінського шлюбу та складних відносин Медеї з ним: як чужинця в чужій країні. Тут вступає в гру практична етика та обговорюється низка моральних питань.

Глава VI розширюється аналіз шлюбу в контексті афінського поліса.

У розділі VII порівнюються «Евменіди» Есхіла та «Медея» з особливим акцентом на юридичних якостях трагедій.

Нарешті, у розділі VIII обговорюється, як розуміння Арістотелем полісу та трагедії допомагає пролити світло на глибоку політичну та моральну думку «Медеї» та греків загалом» [Eliopoulos, & Vasillopoulos 2021: 9–10].

Відповідно, ключовими ідеями в цій монографії, на наш погляд, постають наступні:

1. Роль та значення жінки;
2. Статус шлюбу в афінському полісі;
3. Трагедія як специфічна «школа» у афінському соціумі.
4. Зважаючи на журнал, в якому розміщується рецензія, особливу увагу хотілося би звернути саме на останню ідею.

Як підкреслюють П. Еліопулос та К. Васіліопулос, «хоча формальна освіта не була необхідною для виконання ролі громадянина, проте важ-

ливою була політична освіта. Афіняни виховували себе відповідно до того, що ми могли б назвати граматиною трагедії. Звісно, політична драма (або спроби людини, індивідуальні чи колективні, пристосуватися до змін загалом або знайти себе у космосі) можуть бути драматичними, а іноді й трагічними. Наша думка, однак, полягає в тому, що в міру того, як афінські громадяни беруть все більше і більше своїх справ під прямий політичний контроль, вони роблять це відповідно до політичної концепції, яка була занурена в античну трагедію. Не маючи попередників, афіняни повинні були або навчитися бути демократичними громадянами, або просто коливатися від одного суспільного бажання до іншого, як натовп. Цілком природно, що вони звернулися до театру. (Недарма – В.Т.) специфічний термін для драматурга або драматичного поета в класичній грецькій мові – *didascalos*, «вчитель» або «наставник»... У буквальному значенні трагічний театр – це їхня школа. Великі трагіки – перші політичні філософи» [Eliopoulos, & Vasilopoulos 2021: 85–86].

Цілком можемо погодитися з цією думкою. Оскільки, до політичних трактатів Платона – «Закони», «Держава», «Політик» – і Арістотеля – «Політика» – залишалося 50–100 років, то афінським громадянам необхідно було розуміти специфіку суспільно-політичного буття. І на допомогу в цьому прийшла драматургія, а особливо трагіки. Виходячи з цього, філософ в докласичний період – не (с)тільки той, хто займався пошуком природи буття, осмисленням тих чи інших універсальних феноменів світу, людського життя, але той, хто був спрямованим на більш практичну діяльність, якщо завгодно, на більш «приземлене». Його мета – розуміти не тільки «метафізику» буття і людського існування, але і їхню «фізику», соціум, політику. Тому, говорячи про появу філософії як феномену європейської культури, то можемо наголосити на тому, що філософія виникає в контексті трьох ключових моментів: переосмислення міфології, вплив поезії та взаємозв'язок з соціально-політичною реальністю.

Водночас, цікавою думкою постає ще одна рефлексія двох грецьких мислителів. Мова йде про жіночу освіченість в контексті зв'язку цієї трагедії вже з Арістотелевою спадщиною.

Зокрема, сучасні грецькі мислителі зауважують: «Дружба – це основа людської лояльності, тобто впевненості, яку одна людина може покласти на іншу в пошуках підтримки, часто настільки, що переважає особистий інтерес або благо. Хор ніколи не попереджає Ясона про плани Медеї, будучи дружнім до неї, хоч і жахається її намірами. У тих суворих і мізогінічних реаліях афінського шлюбу важко уявити більш переконливе визнання сили дружби та її ролі у підтримці подружніх відносин. Тому, попри нелюдське ставлення Афін до статевого акту, Арістотель вірить у можливість добродесного потягу всередині подружжя, що буде передбачати більше, ніж корисність та задоволення. Якби чоловік і дружина

могли бути друзями, то шлюб задовольнив би прагнення Медеї, перевершивши її утилітарні та біологічні основи, її тваринні насолоди та її соціальну афективність» [Eliopoulos, & Vasillopoulos 2021: 464–465].

Така позиція підкріплюється, на думку науковців, загадковою у всіх інших стосунках ідеєю віри Арістотеля в моральну освіченість жінок та її необхідність у справедливому полісі: «Оскільки кожна сім'я становить частину держави, проте зазначені вище люди є частинами сім'ї, і оскільки чесноти окремих частин повинні відповідати чеснотам цілого, необхідно і виховання дітей та жінок поставити у відповідне ставлення до державного ладу; і якщо це не байдуже для держави, яка прагне до гідного влаштування, то треба мати також гідних дітей і гідних жінок» [Aristotle 1932: 66]¹.

Відповідно, переосмислення ідей трагедії та рис особистості головної героїні в контексті Арістотелевої спадщини вказують на трансформацію розуміння жінки в античному соціумі загалом, на її роль та значення в афінському полісі зокрема, а також на важливості освіченості всіх без виключення громадян.

Підсумовуючи абрис своїх роздумів над порушеними авторами проблемами, вважаю, що можна зазначити, що ця монографія цілком здатна слугувати основою для здійснення подальших досліджень – як власних, рецензованих авторів, так і для інших дослідників. Це можуть бути дослідження, присвячені діалогу філософії та літератури, античній філософії, а також розробка потенційних навчальних спецкурсів, які були б цікаві як філософам, так і філологам (літературознавцям). Водночас, монографія Паноса Еліопулоса і Кристофера Василюпулоса «Інтерпретування «Медеї» Еврипіда з арістотелівської та ніцшеанської перспектив» також буде цікава і для фахівців з філософії та освіти, педагогіки та політології.

Посилання:

- Туренко, В. (2020). Classical reception studies: від філософських текстів до практики, *Філософська думка* (2), 37–45. <https://doi.org/10.15407/fd2020.02.037>
- Aristotle. (1932). *Politics*. Trans. by H. Rackham. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Eliopoulos, P., & Vasillopoulos, C. (2021). *Interpreting Euripides's Medea from Aristotelian and Nietzschean Perspectives*. Lewiston, New York: Edwin Mellen Press.
- Mauduit C., Impero, O. Billings J. & de la Combe, P. J. (2016). Philosophy and philosophers in greek comedy and tragedy. Most, G., & Laks, A. (eds.). *Early Greek Philosophy*. In 9 vols. Vol. IX. (pp. 256-365). Harvard University Press.

¹ «ἐπεὶ γὰρ οἰκία μὲν πᾶσα μέρος πόλεως, ταῦτα δ' οἰκίας, τὴν δὲ τοῦ μέρους πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δεῖ βλέπειν ἀρετὴν, ἀναγκαῖον πρὸς τὴν πολιτείαν βλέποντας παιδεύειν καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας, εἴπερ τι διαφέρει πρὸς τὸ τὴν πόλιν εἶναι σπουδαίαν καὶ τὸ τοὺς παῖδας εἶναι σπουδαίους καὶ τὰς γυναῖκας σπουδαίας. ἀναγκαῖον δὲ διαφέρειν» [Polit.1260b12–18] – переклад цього уривку тут виконав В. Туренко.

References:

Aristotle. (1932). *Politics*. Trans. by H. Rackham. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Eliopoulos, P., & Vasilopoulos, C. (2021). *Interpreting Euripides's Medea from Aristotelian and Nietzschean Perspectives*. Lewiston, New York: Edwin Mellen Press.

Mauduit C., Impero, O. Billings J. & de la Combe, P. J. (2016). Philosophy and philosophers in greek comedy and tragedy. Most, G., & Laks, A. (eds.). *Early Greek Philosophy*. In 9 vols. Vol. IX. (pp. 256-365). Harvard University Press.

Turenko, V. (2020). Classical reception studies: from philosophical texts to applied Classics, *Philosophical Thought* (2), 37–45. <https://doi.org/10.15407/fd2020.02.037>

Vitaliy Turenko. Ancient genre of tragedy as a public «school». Review of the book by Panos Eliopoulos and Christopher Vasilopoulos *Interpreting Euripides's Medea by Aristotelian and Nietzschean Perspectives*

Review of a new monograph by contemporary Greek philosophers Panos Eliopoulos and Christopher Vasilopoulos (Eliopoulos, P., & Vasilopoulos C. (2021) *Interpreting Euripides's Medea from Aristotelian and Nietzschean Perspectives*. Lewiston, New York: Edwin Mellen Press. 530 p.). The relevance of scientific research is highlighted and the key concepts and ideas on which scientists focus in the reviewed book are highlighted.

Key words: *Panos Eliopoulos, Christopher Vasilopoulos, "Interpreting Euripides's Medea by Aristotelian and Nietzschean Perspectives", ancient tragedy, ancient philosophy of education.*

Туренко Віталій, кандидат філософських наук, науковий співробітник філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна).

E-mail: vitali_turenko@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

Vitalii Turenko, PhD, Researcher, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

E-mail: vitali_turenko@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>